

مروری بر رابطه‌ی دلبستگی و مشکلات رفتاری در کودکان و نوجوانان

وحیده میرحسینی^۱، ندا حاتمی^۲

^۱ دانشیار گروه روانشناسی، دانشگاه پیام نور.

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد، واحد تهران جنوب، دانشگاه پیام نور (نویسنده مسئول).

چکیده

هدف مطالعه حاضر بررسی پژوهش‌های انجام شده در خصوص ارتباط دلبستگی والد-کودک و مشکلات رفتاری کودکان و نوجوانان است تا مبنایی نظری برای مداخله رفتاری کودکان و نوجوانان فراهم نماید. این مقاله بر روی مشکلات رفتاری برونی-سازی شده همانند پرخاشگری، نافرمانی و ... و درونی‌سازی شده همانند اضطراب، افسردگی و ... تمرکز دارد. بررسی ادبیات پیشینه، حاکی از همبستگی مثبت دلبستگی ناایمن با مشکلات رفتاری می‌باشد؛ در این مطالعه به طبقه‌بندی دلبستگی و مشکلات رفتاری، ارتباط بین آنها، عوامل میانی و پیش‌بین‌ها پرداخته شده است. تحقیقات آتی بیشتر بر عوامل واسطه‌ای دلبستگی، نقش پدر، جنسیت با مشکلات رفتاری کودک و نوجوان متمرکز شود تا مطالعه دقیق و دقیق‌تر شود تا اثربخشی مداخلات رفتاری بهبود پیدا نماید.

واژه‌های کلیدی: دلبستگی، مشکلات رفتاری، کودک و نوجوان

۱. مقدمه

براساس نظریه‌ی بالبی دلبستگی از زمان تولد و در تعامل نوزاد و والد به تدریج شکل می‌گیرد و بر رشد رفتاری و عاطفی کودک اثرگذار است. ایجنندرون و همکاران فرضیه شبکه‌ی دلبستگی را پیشنهاد کردند [۱۳] که بر اساس آن رابطه‌ی دلبستگی هر دو والد به طور مشترک بر رشد کودک اثرگذار است. با گذشت زمان، الگوهای دلبستگی در کنار عوامل فردی و محیطی، مجموعه‌ای از پیامدهای رشدی بلندمدت، از جمله مشکلات رفتاری درونی و بیرونی را پیش بینی می‌کنند [۱۴][۱۵]. بالبی (۱۹۷۳، ۱۹۸۰) این فرضیه را مطرح کرد که آسیب پذیری کودکان در برابر افسردگی و اضطراب، که نشانه‌های اختلالات درونی سازی است، از الگوهای دلبستگی ناایمن اولیه ناشی می‌شود. بالبی مطرح کرد زمانی که والد در زمان مورد نیاز در دسترس نباشد کودک مستعد اضطراب می‌شود و زمانیکه کودک به این درک برسد که تلاش برای نزدیک شدن و کمک گرفتن از والد بی‌نتیجه است می‌تواند کودک را مستعد افسردگی نماید. بالبی همچنین عنوان کرد کودک رفتار پرخاشگری را زمانی بروز می‌دهد که دریابد برای دسترسی به والد به اجبار و آزار و اذیت نیاز دارد. بر این اساس، او پیش بینی کرد که دلبستگی ناایمن یک فرآیند رشدی مهم است که زیربنای مشکلات رفتاری است.

بیشتر کودکان در فرایند رشد مشکلات رفتاری خاصی پیدا می‌کنند که معلول عوامل مختلفی همچون سبک‌های فرزندپروری، سبک‌های دلبستگی، سلامت روانی والد و غیره است [۱]. در این مطالعه سعی گردیده است از تمرکز بر نقش مادر در شکل-گیری دلبستگی و پیامدهای آن فاصله گرفته و با در نظر گرفتن نقش پدر و دیگر عوامل نگاه جامعی به رابطه‌ی دلبستگی با مشکلات رفتاری به عنوان یکی از پیامدهای رشدی ارائه گردد.

در این مطالعه با توجه به اهمیت و نقش سبک‌های دلبستگی در ایجاد مشکلات رفتاری با بررسی پژوهش‌های موجود به تبیین روابط دلبستگی با مشکلات رفتاری برونی‌سازی و درونی‌سازی و عوامل واسطه‌ای آن پرداخته شده است. تا با ارائه‌ی یک جمع‌بندی به پژوهشگران در مطالعه‌ی بیشتر و دقیق‌تر در حوزه‌هایی که بررسی کمی در آنها صورت گرفته کمک نماید تا نگاه عمیقتری به شبکه‌ی دلبستگی داشته باشیم. از سویی به درمانگران برای شناسایی زمینه‌سازهای مشکلات رفتاری کمک می‌نماید تا بتوان متناسب با هر مشکل رفتاری برنامه مناسبی طرح ریزی کرد.

۲. روش کار

برای یافتن مستندات مرتبط با نگارش مقاله‌ی مروری در پایگاه‌داده‌های گوگل اسکولار، ساینس دایرکت، ویلی، پایگاه مرکز علمی جهاد دانشگاهی، نورمگز، انسانی با استفاده از کلمات کلیدی مشکلات رفتاری، مشکلات رفتاری برونی‌سازی شده، مشکلات رفتاری درونی‌سازی شده، دلبستگی، کودکان، نوجوانان در بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۲ مورد جستجو قرار گرفت پس از بررسی این درگاه‌ها ۵۷ مقاله به عنوان مرجع مورد استفاده، انتخاب شدند، از این بین ۱۵ مقاله به دلیل عدم ارتباط موضوع از لیست بررسی خارج گردید. اطلاعات حاصل از منابع مختلف مورد استفاده از قبیل سایت‌های معتبر، نشریات، مقاله-های پژوهشی، اسناد و مدارک و کتاب‌ها مورد مقایسه، تحلیل، تفسیر و نتیجه‌گیری قرار گرفت که نتایج آن به صورت مروری در ادامه گزارش شده است.

۳ یافته‌ها

۱.۳. دل‌بستگی

اساس نظریه دل‌بستگی بر روی رابطه‌ی والد-کودک است بر طبق نظر بالبی دل‌بستگی در طول حیات انسان همواره برقرار است و دل‌بستگی ایمن یک عامل حفاظتی برای آسیب‌شناسی روانی است. فرض اساسی نظریه دل‌بستگی این است که شکل‌گیری روابط دل‌بستگی مراقب و کودک برای بقای انسان ذاتی و ضروری است [۱۶]. سبک دل‌بستگی نشان می‌دهد که چگونه کودک رابطه برقرار کرده و اعتماد می‌کند و به طور کلی بر روی روابطش سرمایه‌گذاری می‌کند. برای سنجش دل‌بستگی و طبقه‌بندی آن تقسیم‌بندی‌های متفاوتی وجود دارد که در شکل ۱ نشان داده شده است. گسترده‌ترین سنجش دل‌بستگی بین محققین دسته بندی اینزورث است [۱۷][۱۸] که دل‌بستگی به صورت دل‌بستگی ایمن، دل‌بستگی دوسوگرا یا اضطرابی و دل‌بستگی اجتنابی طبقه‌بندی شده است. [۱۹] دسته بندی سومی به نام سازمان نیافته یا آشفته را مطرح نمودند. با این حال، در بسیاری از مطالعات، کودکان به گروه‌های امن و ناامن تقسیم می‌شوند [۲۰][۲۱]. در دسته‌بندی دیگر دل‌بستگی به سه طبقه-ی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا تقسیم‌بندی شده است [۲۲][۲۳] دسته بندی مقاوم، اجتنابی، سازمان نیافته و امن را ارائه نمود.

شکل ۱. دسته بندی‌های دل‌بستگی

کودک ایمن در حضور مراقب قادر به کشف محیط است و بر مراقب به عنوان پایگاهی مطمئن و امن تکیه می‌نماید.

دل‌بستگی ناایمن مراقب-کودک اشکال مختلفی دارد و ممکن است در زمانی که محیط جدید یا تهدیدکننده است (مثلاً در حضور یک غریبه)، کودک علائم ترس یا اضطراب کودک، خشم یا مقاومت نشان دهد.

^۱ Disorganized attachment

۱.۳.۳. عوامل ایجاد دل‌بستگی نایمن

یکی از مهمترین عوامل شکل‌گیری دل‌بستگی نایمن، بدر رفتاری و خشونت در خانواده اصلی است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که قرار گرفتن در معرض خشونت یا درگیری بین مراقبین در خانواده اصلی برای دل‌بستگی مضر است [۲۴]. افسردگی والدین عامل دیگری است که می‌تواند به دل‌بستگی ناامن کودک-والد منجر شود زیرا افسردگی ممکن است با قابلیت‌های والدگری چون پاسخگو بودن، از نظر عاطفی در دسترس بودن، یا رابطه‌ی گرم با کودک داشتن در تداخل باشد. تحقیقات نشان داده است که به ویژه افسردگی مادر عامل مهمی در شکل‌گیری دل‌بستگی نایمن در میان کودکان نوپا [۲۵]، کودکان [۲۶]، و نوجوانان [۱۵] است. والدینی که از افسردگی رنج می‌برند، در معرض خطر عدم پاسخگویی، بی‌حساس بودن و محتاط بودن نسبت به توانایی‌های والدینی خود هستند و فرزندان خود را در معرض خطر ایجاد دل‌بستگی نایمن قرار می‌دهند. تحقیقات نشان می‌دهد تجربه طلاق والدین در کودکی پیش‌بین دل‌بستگی کمتر در بزرگسالی است [۲۴].

۲.۳.۳. پایداری و تغییر دل‌بستگی در طول زمان

بابلی (۱۹۸۸/۱۹۸۲) مدعی شد که دل‌بستگی در ابتدا در رابطه والد-فرزند شکل می‌گیرند و در طول زمان پایدارتر می‌شوند. با این حال او نیز پیشنهاد داد که دل‌بستگی بسته به تجربیات زندگی در معرض تغییر می‌باشد. در راستای این نظریه‌پردازی، فراتحلیل‌های اخیر که هم مصاحبه و هم معیارهای دل‌بستگی خود گزارشی را در بر می‌گیرد، نشان می‌دهد که دل‌بستگی از دوران نوزادی/کودکی تا بزرگسالی نسبتاً پایدار است، مطالعات نشان داده است دل‌بستگی ایمن پایداری بیشتری نسبت به دل‌بستگی نایمن دارد [۲۱].

در مطالعه طولی پایداری دل‌بستگی کودکان ۱۰ ساله در طول سه سال مورد بررسی قرار گرفت، این مطالعه نشان داد که دل‌بستگی امن در طول این سه سال نسبتاً پایدار است. اما رخدادهای استرس‌زای روزانه (رخداد‌های استرس‌زای جزئی و مکرر زندگی) می‌تواند تغییر در سبک دل‌بستگی را پیش‌بینی نماید، اما در مورد رخدادهای استرس‌زای بزرگ زندگی (رخداد‌هایی که شدیدتر ولی به ندرت اتفاق می‌افتند) صدق نمی‌کرد [۲۷]. در پژوهشی دیگر به بررسی کیفیت رابطه‌ی والد-کودک در کودکی (سن ۳ تا ۷ سال) با کیفیت رابطه‌ی والد با نوجوان و همچنین سبک دل‌بستگی نوجوان پرداختند نتایج نشان می‌دهد کیفیت رابطه‌ی اولیه با کودک و رابطه‌ی فعلی والد-نوجوان با دل‌بستگی امن نوجوان رابطه معناداری دارد اما با این حال، حساسیت اولیه مراقب به شدت با دل‌بستگی امن نوجوان مرتبط بود [۲۸].

۲.۳. مشکلات رفتاری

مشکلات رفتاری کودکان، آن دسته از رفتارهای نابهنجار تعریف می‌شود که ضمن عدم تناسب با سن، شدید، مزمن یا مداوم باشند [۲۹]. برای مشکلات رفتاری طبقه‌بندی‌های مختلفی صورت گرفته که پرکاربردترین آن طبقه‌بندی برونی‌سازی^۱ و درونی‌سازی^۲ است [۳۰].

مشکلات درونی و بیرونی نشان دهنده دو آسیب شناسی روانی اصلی دوران کودکی هستند که ارتباط نزدیکی با هم دارند. مشکلات رفتاری بیرونی‌سازی در رفتارهای عملی از جمله پرخاشگری و بیش‌فعالی آشکار می‌شوند، در حالی که مشکلات رفتاری درونی‌سازی با علائم اضطراب و افسردگی، ترس، کناره‌گیری اجتماعی و شکایات جسمانی مشخص می‌شوند [۳۱]. مشکلات

^۱Internalizing^۲Externalizing

رفتاری اولیه با بروز مشکلات بعدی مرتبط است، به طوری که مطالعات طولی نشان دهنده درجه بالایی از ثبات مشکلات رفتاری، از اوایل کودکی تا نوجوانی است [۳۲]. کودکانی که در اوایل دوره دبستان مشکلات رفتاری از خودشان نشان می‌دهند مستعد مشکلات رفتاری طولی و دیگر پیامدهای منفی چون ترک تحصیل، بزهکاری و مشکل در پیشرفت تحصیلی هستند [۳۳].

۳.۳. رابطه دلبستگی و مشکلات رفتاری

در یک پژوهش متاآنالیز [۳۴] به بررسی ۹ مطالعه‌ای که بر روی ۱۰۹۷ کودک در سه کشور، انگلستان، امریکا و کانادا پرداختند تا رابطه دلبستگی‌های مادر-کودک و پدر-کودک با مشکلات رفتاری برونی سازی شده و درونی سازی شده را تبیین نمایند. نتایج حاکی از آن است که کودکانی که دلبستگی نایمن به یک والد دارند یا هر دو والد، نسبت به کودکان دارای دلبستگی امن به هر دو والد مشکلات رفتاری درونی سازی شده‌ی بیشتری برخوردارند. کودکان با سبک دلبستگی نایمن اولیه با والد مشکلات رفتاری درونی بیشتری را تجربه می‌کنند. این مطالعات نشان دهنده‌ی اهمیت کیفیت دلبستگی والد به کودک است، دلبستگی ایمن به دومین والد (غالباً پدر) به طور قابل توجهی با مشکلات رفتاری درونی کمتری همراه است.

دلیل آنکه یک رابطه دلبستگی ایمن به یک والد نمی‌تواند همانند رابطه‌ی دلبستگی ایمن به هر دو والد در کاهش مشکلات رفتاری درونی موثر باشد آن است که دلبستگی ایمن به یک والد غالباً حاکی از تفاوت تربیت کودک توسط پدر و مادر است. این تفاوت تربیتی نقش مهمی در رشد کودک دارد و با توجه به سطح کیفیت دلبستگی می‌تواند منجر به مشکلات رفتاری درونی سازی شده گردد. بین اهمیت دلبستگی مادر-کودک یا پدر-کودک بر روی مشکلات رفتاری درونی سازی شده تفاوت خاصی وجود ندارد. برای جلوگیری از شکل‌گیری مشکلات رفتاری درونی سازی شده به هر دو دلبستگی ایمن (پدر و مادر) نیاز است. در خصوص کودکانی که مشکلات رفتاری درونی‌سازی دارند تفاوت معناداری بین سبک دلبستگی آشفته و غیر آشفته یافت نشد.

کودکان با سبک دلبستگی آشفته با هر دو والد، مشکلات رفتاری بیرونی بیشتری نسب به دیگر کودکان (سبک دلبستگی آشفته با یک والد یا بدون سبک دلبستگی آشفته) دارند، همچنین کودکان با سبک دلبستگی نایمن با هر دو والد نیز مشکلات رفتاری بیرونی بیشتری را تجربه می‌کنند.

در بررسی [۲] نشان داده شد که سبک دلبستگی ایمن والدین با مشکلات رفتاری بیرونی و درونی کمتر همراه است و سبک دلبستگی نایمن دوسوگرا و اجتنابی با مشکلات رفتاری بیشتری رابطه دارد در این بین رابطه سبک دلبستگی دوسوگرا والد با مشکلات رفتاری بیشتر است. دلبستگی ایمن والد با مشکلات رفتاری درونی کمتری همچون اضطراب، افسردگی رابطه دارد. افزایش سبک دلبستگی ایمن و کاهش سبک دلبستگی دوسوگرا، با شکایت جسمی کمتر رابطه معنی‌دار دارد. بهبود سبک دلبستگی ایمن و کاهش سبک دلبستگی اجتنابی با مشکلات اجتماعی و مشکلات تفکر کمتر در ارتباط است. رفتار قانون-شکنی و مشکلات توجه رابطه معنی‌داری با افزایش سبک دلبستگی ایمن و کاهش سبک دلبستگی دوسوگرا و اجتنابی دارد و پرخاشگری نیز با کاهش سبک‌های دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا مرتبط است.

مطالعات نشان داده است که مشکلات رفتاری درونی همچون گوشه‌گیری، افسردگی و اضطراب ارتباط معنی‌داری با سبک دلبستگی کودک و نوجوان است. سبک‌های دلبستگی آشفته و دوسوگرا با علائم اضطراب و افسردگی مرتبط بود و سبک دلبستگی اجتنابی و دوسوگرا با گوشه‌گیری رابطه دارد. نتایج نشان می‌دهد دختران نسبت به پسران بیشتر دارای دلبستگی ایمن هستند [۳۵][۳۶] و دلبستگی نایمن در پسران بیشتر با مشکلات رفتاری درونی و بیرونی در ارتباط است [۳۵]، پسران

بیشتر داری مشکلات رفتاری بیرونی سازی شده و دختران دارای مشکلات رفتاری درونی سازی شده هستند اختلال سلوک، پرخاشگری اجتماعی، مشکلات توجه، ناپختگی، اضطراب و گوشه‌گیری در پسران بیشتر از دختران است [۳]. سبک دلبستگی دوسوگرا بیشترین ارتباط را با مشکلات رفتاری دارد [۴][۵] و رابطه‌ی معناداری با روان نژندی دارد [۶]. کودکان با دلبستگی ایمن، غالباً والدین فیزیولوژیک دارند، دختر بوده و خلق و خوی بیرونی کمتر در سن یکسالگی دارند [۳۷].

بین دلبستگی نایمن و مشکلات رفتاری و عاطفی نوجوانان رابطه‌ی معناداری وجود دارد [۳۶] همچنین بین دلبستگی نایمن و افسردگی (مشکل رفتاری درونی‌سازی شده) رابطه معناداری وجود دارد. دلبستگی نایمن با سطح استرس بالا و تنظیم هیجان پایین در کودکان و نوجوانان در ارتباط است که می‌تواند محرک علائم افسردگی باشد [۱۵]. همچنین در پژوهشی دیگر نشان داده شد دلبستگی دوسوگرا و نایمن و عزت نفس پایین در نوجوانان ریسک خشم به عنوان یک مشکل رفتاری بیرونی را افزایش می‌دهد [۳۸].

نوجوانان با دلبستگی اجتنابی بیشتر مستعد مشکلات رفتاری بیرونی و نوجوانان با دلبستگی دوسوگرا بیشتر مستعد مشکلات رفتاری درونی هستند. این فرضیه وجود دارد که کودکان و نوجوانان با دلبستگی اجتنابی به دلیل خوداتکایی، کاهش توجه به نیازهای دیگران و خشم در روابط دلبستگی‌شان بیشتر مشکلات رفتاری بیرونی را بروز می‌دهند. کودکان با سبک دلبستگی دوسوگرا به سبب تجربه‌ی مراقب با پاسخگویی غیرقابل پیش‌بینی و نامنظم، از استقلال و اکتشاف دنیای پیرامونشان جلوگیری می‌کنند و در تنظیم احساساتشون حتی در استرس‌های حداقلی مشکل دارند؛ این دسته از کودکان در نوجوانی پاسخ‌های ضعف، ترس و درماندگی از خود نشان می‌دهند که غالباً با علائم مشکلات رفتاری درونی‌سازی شده همراه است [۳۹].

۱.۳.۳. دلبستگی مادر-کودک و مشکلات رفتاری

در مطالعه‌ای نشان داده شد مشکلات رفتاری برونی‌سازی شده‌ی کودکان و نوجوانان با دلبستگی نایمن به مادر همراه است. دلبستگی نایمن کودک-مادر و افسردگی مادر پیش‌بین مشکلات رفتاری درونی‌سازی می‌باشد [۳۵].

۲.۳.۳. دلبستگی پدر-کودک و مشکلات رفتاری

دلبستگی ایمن کودک و پدر ممکن است خطر مشکلات رفتاری را کاهش دهد، یکی از دلایل آن نوع بازی‌هایی است که پدران با فرزندان خود انجام می‌دهند. غالباً بازی پدران ماهیت خشن دارد (مثل کشتی گرفتن و مبارزه)، رفتارهای چالش برانگیز پدرا نه (به عنوان مثال، رفتارهایی که کودک را از منطقه آسایش خود خارج می‌کند)، و/یا رفتارهای فعال کننده (مانند رفتارهایی که کودک را برانگیخته، غافلگیر می‌کند) ممکن است به کودکان کمک کند تا یاد بگیرند که چگونه نشانه‌های عاطفی را در طول تعاملات کشف کنند. علاوه بر این، این رفتارهای والدینی ممکن است سبب بهبود کیفیت رابطه‌ی والد-کودک گردد، زیرا پدران به کودک کمک می‌کنند تا زمانی که احساس ناامیدی، ترس و/یا هیجان می‌کند، احساسات خود را به روش‌های مناسب بیان کند. بنابراین، این رفتارها ممکن است فرصتی برای یادگیری تنظیم هیجان و درک احساسات فراهم کنند، که کودکان می‌توانند آن را به سایر زمینه‌های اجتماعی تعمیم دهند. همچنین ممکن است ویژگی‌های کودک (مانند خلق و خو، ژنتیک) یا سایر جنبه‌های محیط خانواده (مثلاً رابطه زناشویی) در ارتباط بین دلبستگی کودک-پدر و مشکلات رفتاری نقش داشته باشد [۴۰]. در مطالعه‌ای نشان داده شد مشکلات رفتاری درونی‌سازی شده‌ی کودکان و نوجوانان با دلبستگی نایمن به پدر همراه است [۳۵].

۳.۳.۳. مقایسه دلبستگی پدر و مادر- کودک و مشکلات رفتاری درونی/برونی سازی شده

مطالعات بر روی دلبستگی کودک- مادر و دلبستگی کودک- پدر بر روی مشکلات رفتاری نشان داده است که دلبستگی به هر دو والد رابطه‌ی معناداری با مشکلات رفتاری دارد [۴۰]. لذا یافته‌ها از لزوم در نظر گرفتن شبکه‌ی دلبستگی حمایت میکند که شامل روابط دلبستگی به هر دو والد است. در مورد مشکلات رفتاری، ممکن است کودکانی که رابطه دلبستگی نایمن با هر دو والد دارند، بیشتر در معرض خطر ابتلا به مشکلات رفتاری (فرضیه افزایشی) باشند، یا اینکه یک رابطه ایمن با یکی از والدین کودک را در برابر تأثیر یک رابطه نایمن با والد دیگر محافظت می‌کند.

۴.۳.۳. عوامل ایجاد مشکلات رفتاری

روابط خانوادگی

در مطالعه‌ای نشان داده شد که عملکرد خانواده در حل مشکلات، ارتباطات درون خانواده، نقش‌ها، همراهی عاطفی، آمیزش عاطفی و کنترل رفتار پیش‌بین مشکلات رفتاری درونی‌سازی شده با واسطه‌گری دلبستگی می‌باشد [۵]. اختلافات والدین در نگرش‌های فرزندپروری، عدم نزدیکی عاطفی والدین، تعاملات همراه با ضدیت اعضای خانواده و عدم انسجام در خانواده می‌تواند سبب ایجاد مشکلات رفتاری در کودکان پیش دبستانی گردد [۷].

دانش ناکافی خانواده

فرزند پروری مهمترین عامل در ایجاد مشکلات رفتاری بالاحص در سنین پیش از دبستان می‌باشد. والدگری سهل‌گیر، بیش حمایتگر، طرد کننده و مستبدانه سبب ایجاد دلبستگی نایمن می‌گردد. دلبستگی نایمن می‌تواند موجب پرخاشگری و مشکلات رفتاری برون‌ساز شده گردد [۴][۸]. سبک فرزندپروری مقتدرانه با مشکلات رفتاری رابطه منفی دارد [۴][۶].

یکی از عوامل ایجاد مشکلات رفتاری عدم آموزش والدین یا اطلاعات پایین والدین در خصوص مهارت‌های والدگری است در پژوهشی نشان داده شد که آموزش مهارت‌های عاطفی به مادر سبب بهبود حساسیت مادرانه، فرآیندهای توجهی و درک بهتر رفتار کودک گردید. در نتیجه رشد شناختی بهتر کودک را به همراه داشت. این افزایش خودآگاهی مادران منجر به بهبود شناخت احساس دیگران از جمله فرزندان و تنظیم هیجان فرد می‌شود. افزایش حساسیت مادرانه با بهبود دلبستگی ایمن همراه است و منجر به کاهش مشکلات رفتاری کودک می‌گردد [۹].

سلامت روان والدین

سلامت روان والدین یکی از عوامل بسیار مهم در امکان ایجاد مشکلات رفتاری و دلبستگی کودک است، مشکلات روان والد، پایه قوی ژنتیکی برای مشکلات رفتاری کودک است از سویی کودکی که با والد افسرده یا پرخاشگر تعامل دارد با مشاهده و درونی‌سازی ممکن است این مشکلات نیز در کودک مشاهده شود، نتایج نشان داد که سطح بالاتر استرس والدین با سطح بالاتری از مشکلات رفتاری گزارش شده کودک مرتبط است [۴۱]. مطالعات نشان داده است سبک دلبستگی نایمن کودک و استرس مادر با مشکلات رفتاری درونی بیشتری همراه است و استرس مادر به تنهایی با مشکلات برون‌ساز دارد [۴۲]. در مطالعه‌ی [۴۳] نشان داده شده دلبستگی نایمن و افسردگی مادران در شکل‌گیری مشکلات رفتاری نقش دارد. به طور کلی

مطالعات نشان داده است استرس، اضطراب و افسردگی والدین با دلبستگی ناایمن و مشکلات رفتاری کودکان رابطه‌ی معناداری دارد، که در تبیین آن می‌توان به دلیل پاسخگویی و حساسیت پایین‌تر این والدین اشاره نمود.

خشونت خانوادگی

از دیگر عوامل ایجاد مشکلات رفتاری کتک زدن والدین می‌باشد. والدی که از خشونت و کتک‌کاری برای حل مشکلات استفاده می‌کند، خشونت را برای کودک به عنوان راه‌حل مشکلات الگو سازی می‌کند (مقاله‌ای از یادگیری کتک زدن از والدین)، در پژوهشی طولی تاثیر کتک زدن والدین بر مشکلات رفتاری کودکان یک، سه و پنج سال با توجه به نوع دلبستگی آنها بررسی گردید. نتایج نشان می‌دهد کودک یک ساله‌ای که دلبستگی ناایمن با مادر دارد و مورد کتک قرار می‌گیرد در سه سالگی مشکلات رفتاری برونی را نشان می‌دهد اما رابطه‌ی بین کودک یک‌ساله با سبک دلبستگی ایمن که مورد کتک قرار می‌گیرد با مشکلات رفتاری برونی یافت نشد. کتک زدن در سن سه سالگی فارغ از نوع دلبستگی با پیامدهای منفی در سن پنج سالگی همراه است [۳۷].

والدگری خشن (کلامی، فیزیکی) رابطه‌ی معناداری با مهارت‌های کلامی پائین‌تر، مشکلات رفتاری بیشتر و مشکلات خواب بیشتر دارد. این رابطه برای هر دو جنسیت مشابه است و در سن پنج سالگی این رابطه قویتر است همچنین این رابطه برای مادران با سطح تحصیلات پایین‌تر معنادارتر است [۴۴].

تاثیر رسانه

استفاده از رسانه‌های الکترونیک همچون موبایل و تلویزیون در کودکان رابطه معناداری با مشکلات رفتاری دارد [۴۵]. سبک دلبستگی دوسوگرا نیز با اختلال بازی رابطه دارد [۴۶].

جامعه

دلبستگی به عنوان مفهومی که در سرتاسر زندگی فرد وجود دارد با روند رشد می‌تواند دستخوش تغییر گردد. تحقیقات نشان داده است دلبستگی ایمن غالباً پایدار است اما برخی موارد همچون رخدادهای منفی می‌تواند منجر به تغییر در دلبستگی گردد. مطالعات کمی بر روی عوامل اقتصادی، اجتماعی و تاثیر آن بر رابطه‌ی دلبستگی والد-کودک انجام شده است ولی در پژوهش‌های صورت گرفته نشان داده شده است مشکلات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی که منجر به افزایش استرس و اضطراب والدین می‌گردند یا سبب ناامنی در فضای روانی خانواده می‌گردند می‌تواند بر تعاملات والدین و کودکان اثرگذار باشد و منجر به ناایمنی کودک و مشکلات رفتاری گردد.

در بحران کووید-۱۹ شرایط روانی جامعه و اقتصادی با اختلالاتی مواجه گردید علائم اضطراب و افسردگی والدین با مشکلات رفتاری بیشتر در کودکان در این دوره همراه بود. در مطالعه‌ای نشان داده شده که افسردگی والدین و دلبستگی ناایمن کودکان بیشتر با مشکلات رفتاری درونی‌سازی شده و ترس از تنهایی همراه بود. اختلال در کارکرد خانواده و دلبستگی ناایمن بیشتر با مشکلات رفتاری برونی‌سازی شده همراه است. والدینی که در این دوره اضطراب بیشتری را نسبت به کووید-۱۹ تجربه می‌کردند کودکان نیز اضطراب نشان می‌دادند [۴۷].

مشکلات مالی خانواده می‌تواند دلبستگی کودک و نوجوان به والد را تحت تاثیر قرار دهد از آنجا که مشکلات مالی همراه با استرس و فشار برای والد هستند این استرس می‌تواند کیفیت رابطه‌ی والد-کودک را کاهش دهد و کودک یا نوجوان حمایت لازم را دریافت نکند و دلبستگی آسیب‌پذیر گردد [۳۶].

در مطالعه‌ای بر روی کودکان کار ۱۰ تا ۱۲ ساله نشان داده شد مشکلات اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و تحصیلی در زندگی کودک و همچنین بدرفتاری، سوء استفاده، خشونت و کم توجهی سبب دلبستگی کمتر این دسته از کودکان نسبت به همسالانشان و مشکلات رفتاری و هیجانی بالاتر گردیده است [۱۰].

همسالان

در دوره نوجوانی عامل اثرگذار بر رفتار و روان فرد همسالان می‌باشند. براساس پژوهش [۴۸] عامل حفاظتی در اجتناب و کاهش مشکلات رفتاری نوجوان دلبستگی به همسالان است. نوجوانی که روابط خوبی با همسالانش دارد، عزت نفس و اعتماد به نفس بالایی دارد و در به اشتراک گذاشتن عواطف خود با دیگران خوب عمل می‌کند که منجر به تجربیات عاطفی مثبت و احساس خودارزشمندی و ارتقاء روحیه می‌گردد. بهبود رفتار اجتماعی سبب اجتناب و کاهش احتمال مشکلات رفتاری در نوجوان می‌گردد.

۵.۳.۳. متغیرهای میانجی و تعدیل کننده‌ی رابطه دلبستگی و مشکلات رفتاری

میانجی

عزت نفس یک از متغیرهایی است که نقش میانجی بین سبک‌های دلبستگی و پرخاشگری کودکان و نوجوانان دارد. در پژوهشی در بین نوجوانان شهر خوی صورت گرفت نشان داده شد دلبستگی نایمن با تصور منفی از خود و در نتیجه عزت نفس پایین در ارتباط است، عزت نفس پایین و حس حقارت منجر به راهبردهای مقابله‌ای و در نتیجه پرخاشگری می‌شود [۱۱]. در پژوهشی نشان داده شد که دلبستگی کودک نقش میانجی در رابطه‌ی سبک دلبستگی والدین، سبک‌های فرزندپروری و سلامت روان والدین با مشکلات رفتاری کودکان پیش‌دبستانی دارد [۱۲].

تعدیل کننده

تحقیقات بر روی کودکان ۹ تا ۱۳ ساله چینی نشان داده است که دلبستگی مادر-کودک نقش تعدیل کننده بین کمروبی کودک و امنیت کودک دارد و دلبستگی پدر-کودک نقش تعدیل کننده‌ای بین کمروبی و امنیت با پرخاشگری کودک دارد [۴۹]. در مطالعه‌ی مروری نشان دادند دلبستگی نایمن با افسردگی ارتباط دارد و متغیرهایی چون سن و جنسیت این رابطه را تعدیل می‌کنند، جنسیت دختر و سن بالاتر (نوجوانی به نسبت کودکی) قویتر این رابطه را تعدیل میکنند [۱۵].

۴. نتیجه‌گیری

مطالعات نشان داده است دلبستگی ایمن به هر دو والد مشکلات رفتاری کمتری به همراه دارد اما دلبستگی نایمن به یک والد با مشکلات رفتاری بیشتری همراه است و دلبستگی نایمن به هر دو والد رابطه‌ی قویتری با مشکلات رفتاری دارد. دلبستگی دوسوگرا بیشتر با مشکلات رفتاری درونی همراه است به این دلیل که این کودکان همیشه ترس و نگرانی از تنهایی دارند که منجر به بالا رفتن تنش روانی آنها می‌شود لذا بیشتر مستعد مشکلاتی درونی چون اضطراب، افسردگی و غیره هستند؛ این

سبک بیشترین رابطه را با مشکلات رفتاری دارد. سبک دلبستگی اجتنابی کودکان بیشتر با مشکلات رفتاری بیرونی همراه است، به این دلیل که به نیازهای این کودکان به موقع پاسخ داده نشده کودک به سمت خوداتکایی و اجتناب از دیگران می‌رود. غالباً این کودکان محبت لازم را دریافت نکرده لذا بیشتر از خود رفتارهای مشکلات اجتماعی، پرخاشگری و گوشه‌گیری نشان می‌دهند. سبک دلبستگی آشفته به دلیل عدم رفتار والدین با کودک سبب اختلالات زیادی در رفتار کودک می‌شود این سبک دلبستگی بیشترین آسیب را به همراه دارد.

دلبستگی نایمن با مشکلات رفتاری ارتباط معناداری دارد عوامل مختلف خانوادگی، اجتماعی و فردی در شکل‌گیری دلبستگی و مشکلات رفتاری نقش دارند، بیشتر پژوهش‌ها بر روی رابطه مادر کودک متمرکز است در سال‌ها اخیر به نقش پدر نیز توجه شده است اما کمتر مطالعاتی در زمینه عوامل اجتماعی و بالاجس نقش عوامل فردی چون شخصیت و ژنتیک کودک در شکل‌گیری دلبستگی و مشکلات رفتاری صورت گرفته است.

۵. منابع و مراجع

۱. یزدانی پور معصومه، عاشوری محمد، عابدی احمد. (۱۳۹۹). فرزنددرمانی: اهداف، ویژگی‌ها و کاربرد. رویش روان‌شناسی. ۹ (۱۰): ۱۳۵-۱۴۲
۲. پرویز شریفی درآمدی، ملیحه رضایی روشن. ۱۳۹۳. بررسی رابطه سبک‌های دلبستگی والدین با اختلالات درونی سازی شده و برونی سازی شده نوجوانان ۱۳-۱۵ سال. *غیر دولتی - دانشگاه آزاد اسلامی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود - دانشکده ادبیات و علوم انسانی*
۳. گلچین، رومینا، حسینی نسب، سید داوود. (۱۳۹۲). مقایسه مشکلات رفتاری فرزندان در مادران باهوش هیجانی بالا و پایین. آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)، ۶(۲۴)، ۱۳-۲۴.
- ترکش دوز، شیرین، فرخ زاد، پگاه. (۱۳۹۶). بررسی رابطه اختلالات رفتاری کودکان با سبک‌های فرزندپروری و سبک‌های دلبستگی. سلامت اجتماعی. ۴(۲): ۱۱۸-۱۲۶.
۴. میرزاآقاسی، روح‌ا...، و بهبودی، معصومه، و دوکانه ای فرد، فریده. (۱۳۹۸). پیش‌بینی مشکلات رفتاری درونی سازی شده کودکان بر اساس کارکرد خانواده با واسطه‌گری سبک دلبستگی. *مجله علوم روانشناختی*، ۱۸(۸۴): ۲۳۱۱-۲۳۱۸.
۵. میردهقان بنادکی، اعظم‌السادات. (۱۳۹۹). پیش‌بینی مشکلات رفتاری و سبک دلبستگی کودکان تک‌فرزند براساس سبک فرزندپروری و ویژگی‌های شخصیتی والدین. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه علم و هنر. عباس قربانی، مریم، نقدی، فریما. (۱۳۹۹). رابطه بین سبک فرزند پروری والدین کارکرد خانواده با مشکلات رفتاری کودکان پیش دبستانی. *فصلنامه مدیریت و چشم‌انداز آموزش* ۲(۱): ۷۱-۸۸.
۶. موسوی، ولاء. (۱۳۹۳). اثربخشی برنامه‌ی آموزشی تقویت دلبستگی ایمن بر رابطه‌ی مادر-کودک، مشکلات رفتاری کودکان و تنیدگی مادر. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
۷. حسن پور، افسانه، اصلانی، فرشید، گودرزی، زهره. (۱۳۹۴). اثربخشی آموزش مهارت‌های عاطفی به مادران در کاهش دلبستگی نایمن و مشکلات رفتاری دانش‌آموزان مقطع دبستان شهر اصفهان. *تحقیقات علوم رفتاری*. ۱۳ (۴): ۶۲۵-۶۳۰

۸. سیمبر، ثنا، خانزاده عباسعلی، حسین، ابوالقاسمی، عباس. (۱۳۹۸). امید به آینده، روابط دلبستگی، و مشکلات هیجانی- رفتاری در کودکان کار. فصلنامه سلامت روان کودک. ۶ (۳): ۵۱-۶۵
- ستایشی اظهاری، محمد، حاجی علیلو، رعنا، حبیبزاده، عباس. (۱۳۹۹). روابط ساختاری سبک‌های دلبستگی و پرخاشگری در دانش‌آموزان: نقش میانجیگری عزت‌نفس. *روانشناسی بالینی و شخصیت* (۱): ۱۷: ۵۳-۶۰.
۹. شیرخانلو، زهرا. (۱۳۹۹). بررسی رابطه سبک‌های دلبستگی والدین، سبک‌های فرزندپروری و سلامت روان والدین با مشکلات رفتاری کودکان پیش دبستانی با میانجگری دلبستگی کودکان. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم توانبخشی و سلامت اجتماعی.
۱۰. IJzendoorn. Sagi. (1999). Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual dimensions. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*.
۱۱. Madigan, S., Atkinson, L., Laurin, K., & Benoit, D. (2013). Attachment and internalizing behavior in early childhood: A meta-analysis. *Developmental Psychology*, 49(4), 672–689. <https://doi.org/10.1037/a0028793>
۱۲. Spruit, A., Goos, L., Weenink, N., Rodenburg, R., Niemeyer, H., Stams, G. J., & Colonnese, C. (2020). The Relation Between Attachment and Depression in Children and Adolescents: A Multilevel Meta-Analysis. *Clinical child and family psychology review*, 23(1), 54–69. <https://doi.org/10.1007/s10567-019-00299-9>
۱۳. Bowlby J (1969) Attachment and loss: Vol. 1. Attachment. London.
۱۴. Ainsworth, M. D. S. (1982). Attachment: Retrospect and Prospect. In C. M. Parkes, & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *The Place of Attachment in Human Behavior* (pp. 3-30). New York: Basic Books.
۱۵. Sigelman, C. K., & Rider, E. A. (2018). *Life-span human development*. USA: Cengage Learning.
۱۶. Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121–160). The University of Chicago Press
۱۷. Fraley, R. C. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, 6(2), 123–151. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0602_03
۱۸. Pinquart, M., Feubner, C., & Ahnert, L. (2013). Meta-analytic evidence for stability in attachments from infancy to early adulthood. *Attachment & Human Development*, 15(2), ۱۸۹–۲۱۸. doi: ۱۰.۱۰۸۰/۱۴۶۱۶۷۳۴,۲۰۱۳,۷۴۶۲۰۷.
۱۹. Shaver, P., & Hazan, C. (1987). Being lonely, falling in love. *Journal of Social Behavior and Personality*, 2(2), 105.
۲۰. Vice, G. C. (2004). A meta-analysis of the stability of attachment styles from birth to adulthood. (Doctor of Psychology), University of Hartford.

۲۱. Sutton, T. E. (2019). Review of attachment theory: Familial predictors, continuity and change, and intrapersonal and relational outcomes. *Marriage & Family Review*, 55(1), 1-22.
۲۲. Barnes, Jennifer, and Jennifer Theule. "Maternal depression and infant attachment security: A meta analysis." *Infant Mental Health Journal* 40.6 (2019): 817-834
۲۳. Badovinac S, Martin J, Guérin-Marion C, O'Neill M, Pillai Riddell R, et al. (2018) Associations between mother-preschooler attachment and maternal depression symptoms: A systematic review and meta-analysis. *PLOS ONE* 13(10): e0204374. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0204374>
۲۴. Waters, T. E. A., Facompré, C. R., Van de Walle, M., Dujardin, A., De Winter, S., Heylen, J., Santens, T., Verhees, M., Finet, C., & Bosmans, G. (2019). Stability and change in secure base script knowledge during middle childhood and early adolescence: A 3-year longitudinal study. *Developmental Psychology*, 55(11), 2379–2388. <https://doi.org/10.1037/dev0000798>
۲۵. O'Connor, T.G., Woolgar, M., Humayun, S., Briskman, J.A. and Scott, S. (2019), Early caregiving predicts attachment representations in adolescence: findings from two longitudinal studies. *J Child Psychol Psychiatr*, 60: 944-952. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12936>
۲۶. Gleason, M. M., Goldson, E., Yogman, M. W., COUNCIL ON EARLY CHILDHOOD, COMMITTEE ON PSYCHOSOCIAL ASPECTS OF CHILD AND FAMILY HEALTH, & SECTION ON DEVELOPMENTAL AND BEHAVIORAL PEDIATRICS (2016). Addressing Early Childhood Emotional and Behavioral Problems. *Pediatrics*, 138(6), e20163025. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-3025>
۲۷. Achenbach, T.M. (1991) *The Child Behavior Checklist: Manual for the Teacher's Report Form*. University of Vermont, Burlington, VT.
۲۸. Göbel A, Henning A, Möller C and Aschersleben G (2016) The Relationship between Emotion Comprehension and Internalizing and Externalizing Behavior in 7- to 10-Year-Old Children. *Front. Psychol.* 7:1917. doi: 10.3389/fpsyg.2016.01917
۲۹. Gargano LM, Locke S, Li J, Farfel MR. Behavior problems in adolescence and subsequent mental health in early adulthood: results from the World Trade Center Health Registry Cohort. *Pediatr Res.* 2018 Aug;84(2):205-209. doi: 10.1038/s41390-018-0050-8. Epub 2018 Jun 15. PMID: 29907850; PMCID: PMC6185774.
۳۰. Darney, D., Reinke, W. M., Herman, K. C., Stormont, M., & Ialongo, N. S. (2013). Children with co-occurring academic and behavior problems in first grade: distal outcomes in twelfth grade. *Journal of school psychology*, 51(1), 117–128. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2012.09.005>
۳۱. Dagan, O., Schuengel, C., Verhage, M. L., Van IJzendoorn, M. H., Sagi-Schwartz, A., Madigan, S., Duschinsky, R., Roisman, G. I., Bernard, K., Bakermans-Kranenburg, M., Bureau, J.-F., Volling, B. L., Wong, M. S., Colonesi, C., Brown, G. L., Eiden, R. D., Fearon, R. M. P., Oosterman, M., Aviezer, O., Cummings, E. M. & The Collaboration on Attachment to Multiple Parents and Outcomes Synthesis (2021). Configurations of mother-child and father-child attachment as predictors of internalizing and externalizing behavioral problems: An individual participant data (IPD) meta-analysis. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2021, 67– 94.
۳۲. Schmidt, Fernanda Munhoz Driemeier., Fiorini, Guilherme., Costa, Amanda Aquino da., Brenner, Eduardo Brusius., Bittencourt, Lucca Zini., Ramires, Vera Regina Röhnelt. (2022). Association of Attachment and Reflective Function with Baseline Symptoms in Child and Adolescent Psychodynamic Psychotherapy, *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, 21:3, 239-251, DOI: [10.1080/15289168.2022.2090212](https://doi.org/10.1080/15289168.2022.2090212)

۳۳. Wambua GN, Obondo A, Bifulco A, Kumar M. The role of attachment relationship in adolescents' problem behavior development: a cross-sectional study of Kenyan adolescents in Nairobi city. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*. 2018 Jun 1;12:27. doi: 10.1186/s13034-018-0237-0. PMID: 29881453; PMCID: PMC5984764.
۳۴. Ward KP, Lee SJ, Pace GT, Grogan-Kaylor A, Ma J. Attachment Style and the Association of Spanking and Child Externalizing Behavior. *Acad Pediatr*. 2020 May-Jun;20(4):501-507. doi: 10.1016/j.acap.2019.06.017. Epub 2019 Jul 3. PMID: 31279159.
۳۵. Muarifah, A., Mashar, R., Hashim, I. H. M., Rofiah, N. H., & Oktaviani, F. (2022). Aggression in adolescents: the role of mother-child attachment and self-esteem. *Behavioral Sciences*, 12(5), 147.
۳۶. Barone, L., Carone, N., Costantino, A., Genschow, J., Merelli, S., Milone, A., Polidori, L., Ruglioni, L., & Moretti, M. M. (2021). Effect of a parenting intervention on decreasing adolescents' behavioral problems via reduction in attachment insecurity: A longitudinal, multicenter, randomized controlled trial. *Journal of adolescence*, 91, 82–96. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.07.008>
۳۷. Deneault, A. A., Bakermans-Kranenburg, M. J., Groh, A. M., Fearon, P., & Madigan, S. (2021). Child-father attachment in early childhood and behavior problems: A meta-analysis. *New directions for child and adolescent development*, 2021(180), 43–66. <https://doi.org/10.1002/cad.20434>
۳۸. Mak, M.C.K., Yin, L., Li, M. *et al.* The Relation between Parenting Stress and Child Behavior Problems: Negative Parenting Styles as Mediator. *J Child Fam Stud* 29, 2993–3003 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01785-3>
۳۹. Tupper, R., Bureau, J. F., Deneault, A. A., Dixon-Luinenburg, T., & St-Laurent, D. (2020). The contributions of child-mother attachment, maternal parenting stress, and military status to the prediction of child behavior problems. *Infant mental health journal*, 41(5), 723–737. <https://doi.org/10.1002/imhj.21854>
۴۰. Ma, X., Biaggi, A., Sacchi, C., Lawrence, A. J., Chen, P. J., Pollard, R., Matter, M., Mackes, N., Hazelgrove, K., Morgan, C., Harding, S., Simonelli, A., Schumann, G., Pariante, C. M., Mehta, M., Montana, G., Rodriguez-Mateos, A., Nosarti, C., & Dazzan, P. (2022). Mediators and moderators in the relationship between maternal childhood adversity and children's emotional and behavioural development: a systematic review and meta-analysis. *Psychological medicine*, 52(10), 1–21. Advance online publication. <https://doi.org/10.1017/S0033291722001775>
۴۱. Berthelon, M., Contreras, D., Kruger, D., & Palma, M. I. (2020). Harsh parenting during early childhood and child development. *Economics and human biology*, 36, 100831. <https://doi.org/10.1016/j.ehb.2019.100831>
۴۲. Eirich, R., McArthur, BA., Anhorn, C., McGuinness, C., Christakis, DA., Madigan, S. (2022). Association of Screen Time With Internalizing and Externalizing Behavior Problems in Children 12 Years or Younger: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA Psychiatry*;79(5):393–405. doi:10.1001/jamapsychiatry.2022.0155
۴۳. Grajewski, P., & Dragan, M. (2020). Adverse childhood experiences, dissociation, and anxious attachment style as risk factors of gaming disorder. *Addictive behaviors reports*, 11, 100269. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2020.100269>
۴۴. Dubois-Comtois, Karine ., Suffren, Sabrina ., St-Laurent, Diane ., Milot, Tristan ., Lemelin, Jean-Pascal . (2021). Child Psychological Functioning During the COVID-19 Lockdown: An Ecological, Family-Centered Approach. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*: 42 (7) - 532-539 doi: 10.1097/DBP.0000000000000935

۴۵. Liu, Simin. (2022). Exploring Relationships between Peer Attachment and Adolescent Behavioral Problems. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 664.
۴۶. Zhao, Jinzhe., Gao, Fengqiang., Xu, Yuqing., Sun, Yue., Han, Lei. (2020). The relationship between shyness and aggression: The multiple mediation of peer victimization and security and the moderation of parent-child attachment. *Personality and Individual Differences*. Volume 156. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109733>

